

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти Харківської облдержадміністрації
Комунальний заклад
«Харківська обласна Мала академія наук Харківської обласної ради»

Відділення історії
Секція: етнологія

СВІЙСЬКІ ТВАРИНИ В ТРАДИЦІЙНИХ ОБРЯДАХ ТА ПОБУТОВІЙ МАГІЇ УКРАЇНЦІВ НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Роботу виконала:

Чернишева Дарина Олександрівна,

учениця 11 класу Комунального закладу «Харківський ліцей № 54 Харківської міської ради», вихованка Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Наукові керівники:

Сушко Валентина Анатоліївна, старший науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАН України, кандидат історичних наук, доцент;

Пристюк Надія Петрівна, учитель історії Комунального закладу «Харківський ліцей № 54 Харківської міської ради», керівник гуртка-методист Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради;

Щур Юлія Михайлівна, учитель української мови Комунального закладу «Харківський ліцей № 54 Харківської міської ради»

Харків – 2024

СВІЙСЬКІ ТВАРИНИ В ТРАДИЦІЙНИХ ОБРЯДАХ ТА ПОБУТОВІЙ МАГІЇ УКРАЇНЦІВ НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Чернишева Дарина Олександрівна; Харківське територіальне відділення МАН; Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради; комунальний заклад «Харківський ліцей №54 Харківської міської ради»; 11 клас; м. Харків;

Сушко Валентина Анатоліївна, старший науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України, кандидат історичних наук, доцент;

Пристюк Надія Петрівна, учитель історії Комунального закладу «Харківський ліцей №54 Харківської міської ради», керівник гуртків-методист Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради;

Щур Юлія Михайлівна, учитель української мови комунального закладу «Харківський ліцей №54 Харківської міської ради»

Робота присвячена дослідженню сучасних народних традицій та звичаїв українців Центральної Слобожанщини щодо утримання свійських тварин.

Розкрито і визначено роль та місце свійських тварин у традиційних обрядах та побутовій магії південного сходу Харківщини та проаналізовано специфічні риси цього явища у загальноукраїнському контексті. Визначено фактори, які впливали на побутування та збереження традицій, пов'язаних з утриманням свійських тварин.

Здійснено опитування жителів населених пунктів Водолага, Рубіжне, Полтавське, Чернігівське, Яковлівка Лозівського району та Богуславка Ізюмського району Харківщини.

У ході дослідження визначені спільні мотиви в деяких обрядах, що характерні для всієї території України.

Ключові слова: обрядодії, респонденти, свійські тварини, обрядовість, побутова магія, традиції.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСЕЛЕННЯ ТА ІСТОРИЧНІ ПРОЦЕСИ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА СКОТАРСЬКУ ОБРЯДОВІСТЬ НА ПІВЕННОМУ СХОДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	10
РОЗДІЛ 3. СВІЙСЬКІ ТВАРИНИ В ТРАДИЦІЙНИХ ОБРЯДАХ ТА ПОБУТОВІЙ МАГІЇ УКРАЇНЦІВ НА СХОДІ ХАРКІВЩИНИ..	13
3.1. Свійські тварини у календарній обрядовості.....	13
3.2. Традиційне скотарство й магичні практики українців.....	15
ВИСНОВКИ.....	21
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	24
ДОДАТКИ.....	27

ВСТУП

Актуальність дослідження. Скотарство донині посідає дуже важливе місце у господарстві населення України. Велику і дрібну рогату худобу, свиней та коней, а також різну домашню птицю розводили на українських землях ще за доби енеоліту і бронзи. Кардинальні зміни в утриманні свійських тварин відбулися впродовж останніх століть, а на початку XXI ст. кількість одноосібних господарств, які тримають свійських тварин, постійно зменшується. Тому дослідження ролі й значення свійських тварин у традиційних обрядах та побутовій магії українців має велике культурне та історичне значення.

Етнографічні дослідження сходу України та етнічних українських земель нині є не лише актуальною науковою проблемою, а й важливим чинником розвінчування міфів гібридної війни проти Українського народу.

Мета дослідження – охарактеризувати українські традиційні обряди та магичні практики щодо свійських тварин, які побутують у XXI ст. на Центральній Слобожанщині.

Мета роботи визначає **основні завдання дослідження:**

1. з'ясувати стан висвітлення обраної нами теми в науковому дискурсі;
2. систематизувати й опрацювати матеріали власних етнографічних досліджень та ввести їх у науковий обіг;
3. охарактеризувати сучасний стан побутування та збереження скотарської обрядовості українців Центральної Слобожанщини у загальноукраїнському контексті.

Об'єктом дослідження є сучасні магичні та ритуальні практики українців південного сходу Харківщини.

Предметом дослідження є обряди, вірування, магичні дії, пов'язані з утриманням свійських тварин українцями Харківщини.

Робота виконана відповідно до **принципів наукового пізнання**, а саме: історизму, системності та об'єктивності, загальнотеоретичних **методів** індукції та дедукції. У ході дослідження нами був застосований метод польового збору

матеріалу (опитування (інтерв'ювання) – для розширення фактологічної бази, окреслення ареалу побутування окремих явищ, з'ясування сучасного стану культурних явищ.

Територія нашого дослідження охоплює Центральну Слобожанщину. Для виявлення загальноукраїнського характеру явищ ми залуцаємо матеріал з інших історико-етнографічних регіонів України.

Хронологічні межі дослідження складають кінець XX – початок XXI ст. Для уточнення даних та проведення аналізу досліджуваної проблеми ми розширюємо обрані хронологічні межі.

Джерельною базою роботи є опубліковані етнографічні студії українських науковців XIX – XXI ст., які досліджували регіон Слобідської України; матеріали з інших регіонів України; результати власних польових досліджень, проведених впродовж 2022 – 2023 рр. у 6 населених пунктах Харківської області України (27 респондентів – див. Додаток А).

Наукова новизна дослідження полягає у вперше у XXI ст. проведеній на території південно-східної Харківщини фіксації ролі свійських тварин у традиційних обрядах та побутовій магії. У ході дослідження отримано та введено у науковий обіг значну кількість нових емпіричних даних у населених пунктах, що зникають.

Практичне значення нашої розвідки полягає у тому, що результати нашого дослідження можуть бути використані у навчальних програмах, спрямованих на вивчення української культури, історії та етнографії. Розуміння традиційних українських практик може сприяти міжкультурному діалогу та обміну з іншими народами, збагачуючи таким чином глобальну культурну мозаїку.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури (24 позиції) та додатків.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Тваринництво є важливою складовою народної культури, тому українська етнологія звернула увагу на цю проблему ще на початку її становлення як науки – тобто у ХІХ ст. Особливе значення для розкриття обраної нами теми має доробок корифея народознавчої науки Павла Платоновича Чубинського [23]. Ґрунтовністю та широким баченням проблематики вирізняються праці видатного українського науковця, етнографа, антрополога Федора Кіндратовича Вовка [3].

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Україні українська наукова спільнота користалася всілякими, бодай найменшими, можливостями для оприлюднення результатів народознавчих досліджень. Тому матеріали є як у наукових виданнях – як-от, «Київська старовина» [9], так і в публікаціях місцевих газет, звітах земств або релігійних інституцій [8]. Цікавим джерелом до вивчення теми скотарства у народному календарі є окремі матеріали «Історико-статистичного опису церков та парафій Волинської єпархії», що регулярно публікувалися на сторінках «Волинських єпархіальних відомостей». Згодом ці дані були видані Миколою Теодоровичем у п'яти томах під назвою «Історико-статистичних опис церков та парафій Волинської єпархії» [8]. Ці матеріали дають можливість порівняти скотарські традиції Волині з традиціями, що побутують в південно-східній частині Харківщини, бо серед опитаних нами респондентів є вихідці і з Волинської області (додаток А).

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. був часом, коли у Харкові та на Слобожанщині працювало чимало науковців, чия діяльність стала неоціненним внеском у вітчизняну та світову народознавчу науку. Особливе значення для нашої розвідки мають праці академіка ВУАН, етнографа, фольклориста, мово- та мистецтвознавця Миколи Федоровича Сумцова та академіка ВУАН, історика та архівіста Дмитра Івановича Багалія, які вийшли друком 1918 р. за Гетьманату. «Історія Слобідської України» Д.І. Багалія присвячена проблемам заселення Слобожанщини та козацькому періоду її заселення. Скотарство розглядається лише серед занять

населення і то з економічної точки зору [2]. Етнографічним особливостям рідного краю присвячена «лебедина пісня старого вченого» – праця М.Ф. Сумцова «Слобожане» [19], де згадується про скотарство на Харківщині та проблеми розведення волів.

1930-ті роки не дарма називаються часами «Розстріляного Відродження»: перед II світовою війною репресовані були й діячі української науки. Тому такими важливими є свідчення, зібрані науковцями діаспори. Матеріали, опубліковані у Німеччині етнографом Олексою Воропаєм [5], мають неоціненну вагу для всіх, хто досліджує Слобожанщину, адже більшість респондентів вченого були саме зі Слобожанщини та Харківщини.

Значущою подією для української науки стало створення 1942 р. провідної профільної установи з дослідження народної культури – Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського Національної Академії Наук України. Здобутки вчених цього закладу є визначальними для цілих напрямків наукових студій [12].

На самій Слобожанщині народознавчі дослідження відновилися лише у 1970-х роках, проте їхня тематика не стосувалася обраної нами теми. Натомість етнографічні дослідження західних регіонів України охоплювали й нашу проблематику. Ці дослідження ми використовуємо у нашій роботі не тільки для проведення порівняльного аналізу, а й з огляду на те, що серед сучасних слобожан чимало вихідців з Гуцульщини, Бойківщини, Волині та Полісся (додаток А).

У другій половині ХХ ст. тему скотарства фахово та всебічно досліджували етнографи Мар'ян Мандибура, Михайло Тиводар та Микола Гладкий. У монографії М.Мандибури «Полонинське господарство Гуцульщини другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст.» [14] у розділі, спеціально присвяченому духовній культурі, автор звернув увагу на організацію пастушого випасу (зокрема, на найм пастуха), народну медицину та ветеринарію, свята і дозвілля пастухів, скотарські вірування і заборони. Також автор згадує про окремі дні, в які відьми могли шкодити худобі, а саме дні Юрія, Онуфрія, Івана Купала та дні Зелених свят. Розробку теми продовжив закарпатський етнолог Михайло Тиводар, зосередившись на вивченні традиційної

скотарської культури українців карпатських етнографічних груп. Його монографія «Традиційне скотарство українських Карпат другої половини XIX – першої половини XX ст.: Історико-етнологічне дослідження» [21] не втратила актуальності й досі. Так, у розділах монографії дослідник описав природно-географічні та соціально-економічні особливості функціонування скотарства у лемків. Варто згадати роботу дрогобицького етнологіста Миколи Гладкого [6]. Вчений вивчав традиційне скотарство поліщуків, зокрема аспекти матеріальної і духовної культури. І все ж, ключова його праця «Традиційне скотарство Середнього Полісся другої половини XIX – першої половини XX ст.: історико-етнографічне дослідження» стосується передусім матеріальної ділянки скотарської народної культури населення Поліського краю. Цікавим викладом пастушої обрядовості є ґрунтовна розвідка видатного українського фольклориста XX ст. Романа Кирчева [10]. Однак наукові зацікавлення всіх згаданих вчених обмежувалися зоною українських Східних Карпат.

У перші десятиліття XXI ст. було опубліковано велику кількість досліджень, тематикою яких було вивчення традиційного скотарства українського народу. Особливо слід відзначити монографію Тетяни Ястремської [24], низку досліджень Дмитра Пожоджука, у яких розглянуто обряди першого вигону худоби на пашу [16], великодню скотарську звичаєвість [17], обрядові аспекти, що стосуються теми торгівлі худобою [18], а також скотарські звичаї та обряди в народному календарі [17]. Також статті Світлани Кухаренко [13], Михайла Красикова [11], Надії Войтович [4]. Однак лише в роботі Михайла Красикова «Українські народні звичаї, пов'язані з купівлею корови: сучасна магічна практика» [11] Харківщина є ареалом дослідження. Всі інші дослідження стосуються Правобережної та західних регіонів України.

Неможливо применшити значення наукових студій дослідників Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України, якими на початку XXI ст. був зібраний та опрацьований матеріал, що представляє сучасне становище народної культури України – «Етнографічний образ сучасної України». У нашій роботі ми використали передовсім відомості за нашою

проблематикою: тваринництво та скотарство. Матеріал у цьому виданні зібраний з усієї України та поданий за кожною адміністративною одиницею нашої держави [7].

Важливими джерелами нашого дослідження є власні експедиції, здійснені нами населеними пунктами Лозівського району Харківської області, та дистанційне інтерв'ювання жителів села Богуславка Ізюмського району. Для проведення опитувань нами був розроблений власний питальник (додаток Д). Нами було проведено опитування 27 жителів сільської місцевості віком від 43 до 84 років, переважно жінок, з яких переважна більшість була місцевими уродженцями, дві особи – з Центральної України, троє – з с. Лімна Турківського району та один – з с. Болахів Дрогобицького району на Львівщині, та одна особа – з Волині (додаток А). Такий вибір респондентів був зроблений нами свідомо, адже він дає змогу зробити висновок про загальноукраїнський характер явищ, які ми обрали для дослідження. Цікавим стало спілкування з респондентом, уродженцем хутора Ряба Вільха на Курщині, тобто з підросійської частини Слобожанщини, який не просто дав дуже цікавий матеріал, а такий, що добре співвідноситься з рештою матеріалу й доводить загальноукраїнський характер явищ народної культури не лише самої України, а й усіх українських етнічних земель.

Варто зазначити, що робота ускладнювалася розташуванням досліджуваної території. Активні бойові дії не дали можливості розширити географію дослідження.

Таким чином, нами опрацьований значний комплекс наукової літератури та зібраний власний польовий матеріал стосовно ритуальних дій та магічних практик українців щодо купівлі, утримання та вирощування свійської худоби та птиці, який дає змогу зробити узагальнюючі висновки. Отримані нами матеріали підтверджують, доповнюють та урізноманітнюють фактаж наших попередників.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСЕЛЕННЯ ТА ІСТОРИЧНІ ПРОЦЕСИ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА СКОТАРСЬКУ ОБРЯДОВІСТЬ НА ПІВДЕННОМУ СХОДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вибір регіону дослідження був обумовлений кількома серйозними причинами. На жаль, традиції, обряди, магичні дії, пов'язані зі свійською худобою на території південного сходу Харківщини, описані мало, а сучасне їх побутування майже не досліджено. Це обумовлено особливістю заселення територій, а також серйозним зменшенням поголів'я свійської худоби у регіоні. Поступове зникнення більшості сіл на півдні Харківської області зумовлене довготривалим процесом депопуляції в регіоні, а також початком повномасштабного вторгнення, що привело до міграції населення. Тому зібрати та зберегти інформацію про традиції регіону є дуже важливим завданням.

Села Водолага, Рубіжне, Полтавське, Яковлівка, Чернігівське Лозівського району Харківської області виникли в 20-х роках ХХ ст. і розташовані на території, що колись входила до Орільської паланки. Якихось історичних відомостей, окрім дати заснування та інформації, що засновані вони були або вихідцями з навколишніх сіл, або з Чернігівщини (с. Чернігівське), Полтавщини (с. Полтавське), знайти не вдалося. У ХХ ст. це були достатньо розвинуті села з сільськогосподарськими комплексами, магазинами, у селах; у с. Полтавське та Яковлівка були середні школи, куди ходили діти інших досліджуваних сіл.

Село Богуславка Ізюмського району засноване наприкінці ХVІІІ ст. Порівняно з іншими селами, воно було не менш розвиненим. Там були птахофабрика, коров'яча, свиняча та овеча ферми, школа, магазини, будинок культури. У 60-70 роках ХХ ст. село входило до колгоспу-мільйонеру «Зоря». Населення налічувало понад тисячу осіб, але, на жаль, через повномасштабне вторгнення росії в Україну, окупацію та активні військові дії його кількість скоротилась.

Схід Харківщини був повністю колективізований у 30-х роках ХХ ст., що вплинуло на збереження досліджуваних нами традицій. Більшість традицій і обрядів

пов'язано з релігійними святами, а радянська влада вела постійну боротьбу з релігією. У вказаних селах не було навіть церкви. Вплинули на домашнє господарство селян жахливі події історії України: Голодомор, від якого постраждала особливо сильно Харківська область; події Другої світової війни, а саме, окупація та постійні бойові дії; та й політика радянської влади у повоєнний час не сприяла розвитку особистого господарства селян. Також досить довгий час населення не мало можливості вести повноцінне домашнє господарство, бо до кінця 50-х років ХХ ст. існували обмеження. У сталінський період існував податок на плодіві дерева, домашню живність, через що селяни часто позбувалися їх (рубали та різали), інколи худобу просто приходили і забирали, якщо її кількість перевищувала встановлені норми [1]. *«У нас забрали теличку, бо була вже корова, але вона була хвора і батьки хотіли вигодувати молоду»* (додаток А.1.)

Покращилася ситуація у 60-80-х роках. Як згадує жителька села Водолага Артеменко Марія Василівна: *« – як ото був Хрущов, то вже дерева не рубали і курочку можна було тримати. А корову взяли вже, коли Люда у школу пішла, то десь у 73 році. Бо годувати не було чим, а потім то можна було щось виписати у колгоспі, чи трохи з хверми носила, ну, крапа (сміється), а всі крапа, бо не проживеш так»* (Додаток А.1). Отже, в період 70-80 років селяни вже могли тримати різноманітних свійських тварин. На запитання, що тримали удома, більшість респондентів відповідали, що тримали курей, гусей, качок, свиней, корів менше кіз (*«...бо то чортове поріддя...»*), – без будь яких аргументів мені відповіла жителька села Водолага Веремійчик Катерина Петрівна), дуже рідко овець (ближче до кінця 1970-х рр. у селах вже були досить великі стада великої рогатої худоби): *« – так у нас у стадо ходило 34-35 голів і то без телят, у кожному дворі тримали корову, але то вже коли сильний дефіцит був і у 90-ті, коли почали на базар возити молоко, сир, м'ясо...»*, – згадує жителька села Полтавське Богуцька Ольга Гнатівна (додаток А. 2.3).

З відновленням домашнього тваринництва населення звертається і до традицій ведення господарства та обрядів і магічних дій, пов'язаних зі свійськими тваринами: обрядодії першого вигону на пасовисько, саджання, квочки (качки, гуски) на яйця,

купівля/продаж худоби, особливо корів та свиней, захист від вроків, ворожок тощо. Про це буде йти мова у наступному розділі.

Але на відродження традиції вплинули і звичаї, які принесли з собою деякі жителі вказаних сіл. Справа в тому, що частина селян приїхала на територію Харківщини з інших регіонів України, особливо у періоди трудової сезонної міграції молоді після видачі паспортів селянам у 1970-х роках. І, відповідно, вони дотримувалися звичаїв та обрядів, традиційних у тій місцевості, звідки вони прибули. Особливо це стосувалося жінок, чоловіки мало цікавилися забобонами чи певними обрядодіями, дотримуючись лише загальновідомих: задобрювання худоби на Святвечір чи перший вигін на пасовисько посвяченим вербовим прутиком (додаток А. 4).

На жаль, зараз населення досліджуваних сіл зменшилося, а села Водолага, Рубіжне вже на межі зникнення. *«У цьому році у стадо ходило тільки 6 корів, і то дві мої, то на наступний рік буду одну збувати, бо пасти не має де, і молоко приймають дешево»*, – говорить Шевченко Марія, жителька села Водолага. На питання, чому пасти немає де, відповіла, що всі землі *«хвермери розпахали, і балки теж, а ставки висохли, що корові і попити немає де»* (додаток А.4). Село Богуславка перебувало в окупації до жовтня минулого року, тому поголів'я худоби тут теж значно зменшилося.

Отже, можна зробити висновок, що на побутування та збереження традицій, пов'язаних з триманням свійських тварин, впливали як історичні, так і економічні та міграційні процеси. На жаль, сучасний стан особистого господарства погіршується, кількість господарств, що тримають свійську худобу, стає меншою.

РОЗДІЛ 3

СВІЙСЬКІ ТВАРИНИ В ТРАДИЦІЙНИХ ОБРЯДАХ ТА ПОБУТОВІЙ МАГІЇ УКРАЇНЦІВ НА СХОДІ ХАРКІВЩИНИ

3.1. Свійські тварини у календарній обрядовості

Як зазначалося у попередньому розділі, дуже негативний вплив на збереження та побутування традиційних обрядів та звичаїв населення південного сходу Харківщини, як і всієї України, справила радянська влада. Колективізація, господарські обмеження, переслідування та заборона святкування релігійних свят призвели до зникнення або спрощення та певної формалізації деяких скотарських обрядів, пов'язаних з релігійними святами. П.П. Чубинський у своїх етнографічних дослідженнях розповідав про «пригощання» худоби хлібом на Святвечір [23, С. 2], ця традиція зберігається і зараз, як у західних регіонах України, Волині, Бойківщині, так і на Харківщині, тільки у дещо спрощеному вигляді. Одна з респонденток, жителька села Чернігівське Попович Олена, яка народилася у Любешівському районі Волинської області, розповідала: *«На вечерю батько йшов спочатку у сарай, кропив все свяченою водою і давав усім добре поїсти, а ще хліб. Бо вночі худоба Богу жаліється на господарів, то щоб вона (худоба) погане про господаря не казала, то треба їй хліба дати. А вже після того сідали за стіл. А тут хіба жінка, як корову доїла ввечері, то в цей день хліб давала»*. Майже теж саме розповідала Волошина Ганна, жителька села Водолага, яка народилася на Бойківщині: *«Батько на Різдво і на Введення в дім ягнят заносив, а як не було ягнати, то заводили вівцю, а тут овець не тримають, хто западники, як я чи мої сестри, то ми водичкою кропимо, хліб даємо, ще дерева сіном обв'язуємо. Та і то, у нас то батько робив, а тут більше жінки, чоловіки місцеві того і не знають»* (додаток А.5). Як бачимо, респонденти відмічають, що у селах, обраних для дослідження, скотарських різдвяних традицій дотримувалися більше жінки, і то виконувалися не всі обрядодії, а тільки деякі. Однак, традиція «задобрювати» худобу побутує і зараз.

Жителька села Богуславка Ізюмського району Кравченко Людмила говорить про те, що худобі на церковні свята давали ласощі і рясно годували. З наближенням різдвяних свят жителі села кололи свиней (додаток А 7). Про те, що це явище – загальноукраїнське, повідомляє народознавець Олександр Курочкін [11, С. 56]. Можемо припустити, що це було пов'язано зі святами, що наближалися, а їх було досить багато, а також можливістю зберігати «свіжину», бо не у всіх були холодильники. Зараз зберігати м'ясо простіше, але традиційний забій свиней на Різдво зберігається, *«бо всі приїдуть у гості»* (додаток А. 19). Що стосується *«пригощання»* свиней хлібом, то це за умови, що хліб чи інші *«ласощі»* не були освячені, у той час як коровам дозволялося давати *«свячене»*. А інколи освячені продукти використовувалися для лікування корів. На питання, чому свиням не дають свячене, респонденти відповідають однаково: *«Бо то нечисті тварини»*.

На Водохрещу кроплять усі приміщення в господарстві. *«І в сараї свяченою водичкою треба побризкати, і всю худобу теж»*, – розповідає Волошина Ганна. На питання про те, хто мав це робити (чоловік чи жінка) респондентка відповіла, що вона то все робить сама, чоловіка вже немає, а сини не знають, як то робити, і не хочуть (Додаток А. 6).

Та ж респондентка, яка народилася на Бойківщині, згадуючи своє дитинство, розповідала, що на Зелені свята корів прикрашали вінками, коли вони поверталися з пасовиська: *«Тут такого не роблять, та і як робити, тут пасуть по черзі, а там кожен своїх сам пас»* (додаток А. 6).

Під час опитування жителів села Полтавське з'ясувалося, що ще зберігаються певні традиції першого вигону худоби: *«Ото треба водичкою свяченою покропити і маком обсіяти, щоб відьми до корови не могли підійти і прутиком з верби, що на Вербну святили, то їм виганяти з сараю»*, – розповідала Гапонюк Ірина (додаток А. 8). Про подібну традицію розповідала і Куриленко Наталія, жителька села Богуславка. Свяченою вербою виганяли худобу, а потім ставили її з чотирьох кутів городу, для захисту врожаю (додаток А. 11).

У даному випадку спостерігаємо змішання релігійних мотивів і побутової магії. Головна мета всіх цих дій – захист худоби. Також в усіх обстежених селах

респонденти говорять про те, що перший вигін худоби на пасовисько не обов'язково відбувається на день святого Юрія, хоча відмічають, що так було колись. *«Зараз виганяють, коли вже тепло, і ставлять на зиму коли і до Покрови, а бува, що і до Михайла пасуть»* чи до *«третього снігу»* (додаток А. 20, 22).

Дмитро Пожоджук у своїх дослідженнях також відмічає, що Свято Покрову можна розглядати як перше рубіжне свято українців, пов'язане з повним припиненням випасу худоби. Хоча наголошує, що це не обов'язково було завершення випасу худоби. Українці багатьох історико-етнографічних районів завершували випас худоби на день святого Михайла [15, С. 89].

У селах Водолага, Рубіжне та Полтавське, респонденти розповіли про цікаву традицію найменування телят. Теля називали за першою літерою в імені корови, наприклад, якщо корову звали Марта, то теличку називали Малина, стосовно бичків, такого правила не дотримувалися. Другий спосіб найменування, за першою літерою в назві місяця, коли народилося телятко. Назва місяця могла бути як українською мовою, наприклад: Люта чи Лютий, так і російською: Марта, Мартин. Як пояснила жителька села Водолаги, колишня завідувачка ферми, Веремейчик Катерина: *«Це так в колхозі називали. Щоб простіше було з уходом. Кожна доярка так кличку придумувала, щоб не забувати, коли теля народилося чи від якої корови, бо якщо то теличка від високоудойної корови, то її залишали»* (додаток А. 3). Цікаво, що цей спосіб найменування телят селяни використовували у власних господарствах. І після розвалу колгоспу, традиція залишилася.

3.2. Традиційне скотарство й магичні практики українців

Особливе місце в скотарських традиціях українців посідає побутова магія, покликана захистити домашню худобу. І якщо вище відзначалося, що багато традицій, пов'язаних з релігійними святами, вже не дотримуються, а обряди виконуються тільки деякі, то певні магичні дії, направлені на захист господарства та свійських тварин, а також для того, щоби був прибуток, згадуються майже всіма респондентами.

Аналізуючи отриману від респондентів інформацію, можемо поділити певні магичні ритуали на такі категорії:

1. направлені на захист тварин від злої ворожої магії;
2. магичні ритуали, які мали вплинути на поведінку худоби;
3. дії, що мали покращити прибуток від свійської худоби.

У всіх селах респонденти розповідали про різні способи, як запобігти негативному впливу на худобу злих чар чи вроків. Причому вроки поділяли на «навмисні» чи «ненавмисні». Веремейчик Катерина розповідала, що у її чоловіка були «погані очі для себе», тому коли щось народжувалося у господарстві, то він сам намагався певний час не заходити у хлів, щоб не зурочити. «Було і не дума нічого поганого, а як скаже, що корова стала справніша чи теля, то все – на другий день вже хворіє» (Додаток А. 3). Але говорили респонденти і про «злі очі». «Ото сусідка як узнає про те, що у мене чи курка полупила циплят, чи свиня поросилася, то зразу біжить – і вже треба відробляти» (додаток А. 3).

Тому для захисту від «поганих очей» селяни вдавалися (та і зараз використовують) до різних способів магичного захисту. «Коли корів гнали біля Тоськиної хати (це така ворожка у нас на вулиці була), то я завжди дулю у кармані крутила, бо вона могла щось наколдувати, і глазлива була» (додаток А. 4). «Як корова розтелиться, чи якась прибилъ у дворі, то про це не можна нікому казати аж до завтрього. І з дому в цей день щось віддавати нікому не можна, бо не буде вестися і подохне». Деякі респондентки говорили, що «ті, хто щось знають», будуть навмисно приходити в цей день і щось просити. «Бо вона щось знає і їй треба у тебе хоч щось взяти» (додаток А. 2). При першому доїнні до відра, в яке доять молоко, «дійнички», прив'язували голку, «щоб відьма молоко не відібрала». (Додаток В). Вразливою вважалася худоба і у перший вихід на пасовисько, і тому, щоб захистити її, використовували вже згадану освячену вербову гілку, на хвіст чи на роги в'язали червону нитку чи стрічку, перед виходом з хліву обсипали корів свяченим маком («поки відьма мак не визбирає, то до корови підійти не зможе»), згадують респонденти і про сіль, якою теж обсипали худобу перед вигоном. Дмитро Пожоджук у своєму дослідженні Волині згадує про «стрітеньську свічку», яку

запалювали у хліві перед вигоном худоби [17]. Серед опитаних респондентів, тільки один згадав про свічку, але не уточнював чи то «стрітенська» і говорив що свічкою «закопчували над дверима» у сараї (додаток А. 22).

Уже якщо відьмі вдавалося нашкодити худобі (особливо вразливі були корови), то тут селяни вдавалися до більш активних «знешкоджувальних» дій. Дуже цікавий обряд згадала Микитіна Ірина, жителька села Яковлівка: *«Як спортиється молоко у корови, чи кров піде, то треба взяти три нові голки на сковорідку і кип'ятити у молоці, поки воно не википить, то тоді тій відьмі стане погано і вона набіжить щось просити, то не можна нічого давати, позичати з хати, бо може щось статися»* (Додаток А. 9). У випадку, якщо відьмі таки вдасться забрати з подвір'я хоча б якусь малесеньку річ, то всі описані дії втрачають сенс. Як бачимо, це не тільки обряд нейтралізації злих чарів, але ще і спосіб виявити відьму. Хоча та ж респондентка говорила, що не можна допускати, щоб молоко «скипіло», потрапило на піч і пригоріло, *«бо у корови вим'я буде болить»* (додаток А. 9). Про відьом, які шкодять коровам, писав і М.Ф. Сумцов в етнографічних дослідженнях «Культурні переживання», які були ним опубліковані у часописі «Київська старовина» [9, С. 90]. Ще один спосіб захистити подвір'я від відьом - це забити на «каліткі» лезо ножа *«гострим уверх»*. Забивати треба, щоб повністю в землю зайшов, тоді відьма не зможе у двір зайти, ще можна забити і у поріг хати чи сараю, з тією ж метою використовували булавку (додаток А. 9, 22).

Деякі магичні ритуали покликані вплинути на поведінку худоби. Наприклад, щоб курчата не розбігалися, не можна віддавати щось з дому в день, коли вони лупляться. (додаток А. 7). *«На Святий вечір курям треба їсти дати з кола, зробленого з поясу, або з обруччя з діжки. Щоб неслися в одному місці і яйця не губили. А щоб не бігали до сусідів нестися, то у свята не можна курей голосно гукати. Бо сусідка скаже: «Кури твої, яйця мої»,– і тоді вони будуть нестися у сусідки»* (додаток А. 13). Вербову гілочку, окрім захисту тварин, використовували у перший день вигому ще й для того, щоб корови не тікали і не розбігалися. Щоб корова йшла ввечері додому, перший раз її мають перегнати через пояс з чоловічих штанів: *«Я у батька з штанів обшивку відпорол і через неї корову прогнала, а*

потім прив'язала на кориті – і корова завжди додому бігла» (додаток А. 3). Перехід худоби через пояс, фартух чи інший предмет, яким «*прив'язують*», відзначають й інші респонденти. Про «переступ» згадує у своїх роботах Дмитро Пожоджук [16], що свідчить про те, що цей скотарський обряд використовували у багатьох регіонах України. Якщо жінка була одинока, то могла взяти «*від халата поясок чи фартух – головне, щоб прив'язувало*». Коли «*первістка*» телилася, то треба взяти послід і обтягнути навколо задніх ніг корови, щоб не билася. (додаток А. 3).

Багато обрядодій передбачено для забезпечення прибутку. І тут одне з важливих місць посідає процес купівлі-продажу свійських тварин. Хоча маю зауважити, що в ХХ столітті купувати і обирати худобу селяни могли, починаючи з 80-90-их років, до того худобу «*виписували*» у колгоспі. «*Ото ту, що на вибраковку йшла, ми брали, або як завхвермі могорич поставиш, то тоді можна було щось вибрати*» (додаток А. 6).

Недотримання певних ритуалів, купівлі-продажу та вибору може привести до того, що яка би не була, з точки фізичних показників, гарна тварина, вона не буде «*триматися*» двору, чи давати прибуток, чи розмножуватися. «*Як купуєш порося, то не можна брати мішок дірявий, бо не виросте, все в діру буде випадати*», а якщо продавати, «*то не можна, щоб у твоєму мішку забирали, покупець має прийти із своїм*», – із розповіді Волошиної Ганни. Серйозно селяни ставилися і до купівлі корів. І тут важливо було дотримуватися всіх ритуалів. У виборі корови враховувалися як фізичні параметри («*молочна ямка*», розмір вим'я, кількість дійок тощо), так і певні ознаки, які з точки зору зоології не мали впливати на її продуктивність. Наприклад, довгий хвіст чи «*чубчик*» на голові. Причому у розмові дві жительки одного села, сестри, заперечували одна одній. «*Має бути довгий хвіст, тоді буде гарно доїтися*». У той же час друга респондентка казала: «*Он у моєї Мілки хвіст по землі тягеться, а в запуск вже на четвертий місяць йде*» (додаток А. 4). Однак, якою б гарною не була тварина за об'єктивними ознаками, вона може швидко «*спортитися*», якщо під час купівлі було порушено певний ритуал або попередні господарі (навмисне чи не навмисне) заподіяли шкоду корові, наприклад,

«корову продали, а молоко собі залишили». Якщо хазяйці шкода корови, тварина буде дригатися, минати двір, тікати, доїтися з кров'ю або й узагалі може не бути молока. *«У мене дочка так Зорьку любила, так за нею плакала, то коли її у нас купили, вона з другого села до нас бігла і двору там не трималася, вони потім ту корову здали»*, – згадує Ковач Марія, жителька села Рубіжне (додаток А. 21). Існує декілька головних правил купівлі-продажу корів, про які говорили всі інформанти. Ці правила не можна порушувати. Корову треба купувати недоєну, з молоком. Майбутня хазяйка має сама здоїти корову, і не тільки, щоб побачити, скільки корова дає молока, і чи не б'ється, але і для того, щоб молоко у колишніх господарів не залишилося. Немає однієї думки щодо налигача, бо одні селяни вважають, що треба зі своїм приходити, а інші кажуть, *«що господар має віддати корову з вірьовкою»*. Не має одностайної думки і щодо того хто має виводити корову з двору колишній чи майбутній власник. Бо одні говорять що не можна давати комусь виводити з двору *«бо все добро заберуть»*, інші інформанти вказують що якщо *«не сам виводиш – то всю прибиль тут і залишиш, і толку від тієї корови не буде»* (додаток А. 3). У статті Михайла Красикова згадується про ритуал заведення корови у двір і до хліву [11], але у розмові з жителями досліджуваних сіл я не почула про якісь особливі обряди, пов'язані з *«входженням»* корови у господарство. Також деякі інформанти говорять про те, що не можна продавати *«на корову»* першу теличку, бо у самих у господарстві корови вестись не будуть. Завершує ритуали купівлі-продажу ще одне правило: *«у день, коли привели додому куплену худобу: чи корову, чи поросят, чи що інше – то не можна з дому щось віддавати чи позичати, бо не буде вестися»* (Додаток А. 19).

Існують також певні забобони та ритуали, що мають сприяти збереженню прибутку, не пов'язані з купівлею. Паличку, якою худобу виганяли з хліву, не можна було нікому передавати, щоб корови велися. *«Домашнє масличко не можна різати ножем, бо не буде»*, *«коли береш молоко, то банку не можна віддавати порожньою – треба кинути туди хлібця, щоб у корови молоко було»*, *«квочку на яйця треба садити у жіночий день, але має це робити чоловік, і підкладати яйця*

треба з чоловічої шапки, та так що би було багато людей, щоб велося» (додаток А. 7).

«Для того щоб велися у господарстві курчата, чи каченята, потрібно навесні, коли летять лелеки чи гуси взяти соломку, чи гілочку підкинути у гору щоб кури, качки чи гуси сідали на гнізді» (додаток А. 4).

Згадують респонденти і про знесок: *«Ото як з'явиться маленьке яйце, як перепелине, то треба його перекинути через хату, чи сарай. Тільки стати треба спиною і кидати лівою рукою. То на прибиль. А якщо яка людина щось знає, то може висидіти собі помічника. Ну домового. То маленьке яйце треба носити під рукою поки не вилупиться домовий. Але то тільки ті можуть робити, хто на тому знається, бо з домовим треба вміти справитися» (додаток А. 3).*

Отже, комплекс магічних практик, пов'язаних з тваринництвом, продовжує побутувати в селах Харківщини як в середовищі переселенців із Карпат та Волині в першому поколінні, так і серед більш давнього населення краю. Це може пояснюватися походженням самих селян, тобто тими традиціями, які селяни перейняли у своїх батьків у інших регіонах. Проте це не заперечує наявності таких обрядодій та ритуалів, що характерні в цілому для української народної культури: поділ тварин на чистих та нечистих; прив'язка побутових дій до православного церковного календаря; шанування дня святого Юрія як свята свійської худоби; зауваження можливості віддати / вберегти благополуччя, яке пов'язується з плодючістю свійських тварин.

Звуження та збіднення комплексу магічних практик в більшій мірі пов'язане з обмеженнями в утриманні самих тварин, а не з пануванням наукового світогляду.

Порівняння матеріалів початку ХХІ та середини ХІХ ст. доводить велику сталість та тяглість давніх уявлень, вірувань та магічних практик.

ВИСНОВКИ

Дослідження тваринництва є важливим напрямком етнологічних студій, яке привернуло увагу науковців ще від постання українського народознавства як науки. Від середини XIX ст. донині не перестають мати важливе значення для висвітлення обраної нами теми твори П.П. Чубинського, Ф.К. Вовка, М.Ф. Сумцова та Д.І. Багалія. Хоча ареал досліджень цих вчених був дещо різний, проте їхні здобутки дозволяють зробити висновок про загальноукраїнські тенденції та їх широку закоріненість на усьому українському етнічному просторі.

Впродовж XX – початку XXI ст. слід відзначити провідний характер наукових студій вчених Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України, які охоплювали усі українські етнічні території. Обрана нами тематика досить ґрунтовно розглядалася на теренах Карпат та Волині – можливо, тому, що там процеси радянзації відбувалися пізніше, ніж в інших регіонах України. Серед не надто чисельних звернень до теми тваринництва та скотарства на Слобожанщині слід особливо відзначити роботи харківського вченого, кандидата філологічних наук, професора М.М. Красикова.

Карантинні обмеження, а потім і повномасштабне вторгнення обмежили наші можливості як у роботі з джерелами, так і в здійсненні експедиційних досліджень. Але, не зважаючи на ці обставини, нами на підставі особисто розробленого питальника було здійснено опитування жителів таких населених пунктів: Водолага, Рубіжне, Полтавське, Чернігівське, Яковлівка Лозівського району Харківщини. В Ізюмському районі методом дистанційного опитування за допомогою платформи Zoom було здійснено інтерв'ювання жителів села Богуславка, що може дати уявлення про стан та тенденції у побутуванні обрядів, ритуальних дій та магічних практик стосовно утримання та придбання великої рогатої худоби, свиней та домашньої птиці.

У результаті проведеного нами дослідження маємо констатувати, що більшість традицій, на жаль, на території Слобожанщини не збереглися. Це ми пов'язуємо з пережитою колективізацією, Голодомором та іншими злочинами радянської влади

проти українського народу. Проте, провівши польове дослідження та опитавши респондентів різноманітних населених пунктів Слобожанщини, а саме Лозівського та Ізюмського районів, нам вдалося отримати відомості про традиції не тільки Слобожанщини, яким вдалося вижити через стільки років, але і традиції, що були принесені жителями Західної України, що переселилися сюди під час сезонної міграції молоді.

Аналіз отриманих відомостей доводить, що обрядодії поділяються на захисні (ті, що сприяють процвітанню) та направлені на корегування поведінки худоби. Більшість обрядодій, пов'язані з релігійними святами, мають магічний характер і відповідну атрибутику: такі, як свячена вербова лозинка, хліб.

Безумовно, основна маса дій зі свійськими тваринами та птицею базуються на практичних народних знаннях та спричинені народною мудрістю, заснованою на зоології тварин.

Аналіз отриманої від респондентів інформації та прийнята наукова класифікація дозволяє виділити серед застосовуваних на південному сході Харківщини магічних ритуалів такі категорії:

1. направлені на захист тварин від ворожої магії;
2. магічні ритуали, які мають вплинути на поведінку худоби;
3. дії, що мали покращити прибуток від свійської худоби.

На наше переконання, на побутування та збереження традицій, пов'язаних з триманням свійських тварин, впливали як історичні, так і економічні та міграційні процеси. На жаль, сучасний стан особистого господарства погіршується, кількість господарств, що тримають свійську худобу, стає меншою.

За нашими спостереженнями, навіть відносно молоді інформанти – власники свійської худоби та птиці показували значне володіння інформацією стосовно різноманітних оберегових практик. На обізнаність у цій сфері впливає те, чи не була перервана традиція господарювання. Переривання ж цієї традиції пов'язане з репресивною політикою радянської держави.

Скотарство та утримання свійської птиці є вагомими економічними чинниками традиційного господарства українців, тому забезпечення їх практичної ефективності

було метою чисельних апотропейних магічних практик. Наше дослідження довело актуальність цих практик на Слобожанщині, а саме, на сході Харківщині, і нині – на початку XXI ст. Ані плин віків, ані репресивні заходи радянської держави не змогли витравити з свідомості українців не лише суто практичні знання та уміння щодо прибуткового утримання великої та дрібної рогатої худоби, свиней та домашньої птиці. На жаль, можемо засвідчити значне звуження використання волів як тяглової сили та коней і відповідно – ритуально-магічних дій щодо них. Спостерігаючи за ситуацією у нашому краї, маємо поставити питання про необхідність негайного комплексного етнографічного вивчення Слобожанщини в цілому та Харківщини зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аграрна політика у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр. Електронний довідник. URL: <https://mtt.in.ua/about-project/about/> (дата звернення: 17.11. 2023)
2. Багалій, Д. І. Історія Слободської України. Харків: Союз, 1918. 308 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001059 (дата звернення: 15.10. 2023)
3. Вовк Ф. К. Етнографічні особливості українського народу / Ф. К. Вовк. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція / передм. О. Г. Таран; прим. О. Г. Таран, С. Л. Маховської, Ю. С. Буйських; упорядн. О. О. Савчук. Харків: Видавець Савчук О. О., 2015. С. 66–69; 177–191. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000504 (дата звернення: 12.10. 2023)
4. Войтович Н. Традиційні магічно-ритуальні способи захисту домашньої худоби на теренах Бойківщини. Народознавчі зошити. 2015. № 5. С. 1028–1033. URL: https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/4_2022/36.pdf (дата звернення: 12.10. 2023)
5. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис: У 2 т. Мюнхен: Українське видавництво, 1958. Т. I: Зима. Весна. 310 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000767> (дата звернення: 12.10. 2023)
6. Гладкий М. Традиції першого вигону худоби в поліщуків. Народознавчі Зошити. 1996. № 2. С. 130–135. URL: <https://archive.ndiu.org.ua/toprint.html?id=65> (дата звернення: 12.10. 2023)
7. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 7. Господарські заняття, промисли та ремесла / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. - Київ, 2017. - 496 с. : іл. URL: <https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/spadshchyna/2017/remesla.pdf> (дата звернення: 12.10.2023)
8. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Т. 1: Уезды Житомирский, Новоград-Волынский и Овручский / Составил Н. И. Теодорович. – Почаев, 1888. – 440 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/IstStOpVEp_1903/IstStOpVEp_1903.pdf (дата звернення: 12.10. 2023)
9. Киевская старина (1890). Електронна бібліотека Інститут історії України. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0006974> (дата звернення:

- 11.12.2023).
10. Кирчів Р. Ф. Релікти юрїївської обрядовості в українських Карпатах. Народна творчість та етнографія. 1985. № 2. С. 38–43. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr (дата звернення: 03.10. 2023)
  11. Красиков М. Українські народні звичаї, пов'язані з купівлею корови: сучасна магїчна практика. Народна творчість та етнографія. — 2010. — № 6. — С. 62-67. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/38002> (дата звернення: 12.10. 2023)
  12. Курочкін О. В. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність. Київ: Наукова Думка, 1978. 192 с.
  13. Кухаренко С. Худоба в повір'ях і магїї селян сучасної України. Етнічна історія народів Європи. 2008. Вип. 27. С. 13–24 URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/eine_2008_27_4.pdf (дата звернення: 12.10. 2023)
  14. Мандибуря М. Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини XIX – 30-х років XX ст. Київ: Наукова думка, 1978. 191 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Mandybura_Marian/Polonynske_hospodarstvo_Hutsulschyny_druhoi_polovyny_KhIKh_-_30-kh_rokiv_KhKh_st/ (дата звернення: 10.09. 2023)
  15. Пуківський Ю. Весняні скотарські звичаї та обряди українців Покуття (за матеріалами із Снятинського району Івано-Франківської обл.). Народознавчі зошити. 2017. № 2. С. 305–310. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2017-2/6.pdf> (дата звернення: 12.10. 2023)
  16. Пожджук Д. «Йде в Божу путь!» Традиція першого вигону худоби на пашу у волинян. Вісник Львівського університету: Серія історична. Львів, 2017. Спецвипуск. С. 881–899. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01/881-899PozhodzhukRM.pdf> (дата звернення: 12.10. 2023)
  17. Пожджук Д. Скотарські мотиви в календарно-побутовій обрядовості волинян (на польових матеріалах із сіл Житомирської та Вінницької областей). Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2015. Вип. 51. С. 478–491. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/9690-18691-1-PB.pdf>
  18. Пожджук Д. Торгівля домашньою худобою у волинян: звичаї та повір'я. Народна творчість та етнологія. 2018. № 2. С. 88–95. URL: <https://nte.etnolog.org.ua/arkhiv-zhurnalu/2018-rik/2/743-trybuna-molodoho-doslidnyka/250-torhivlia-domashnoiu-khudoboiu-u-volynian-zvychai-ta-poviria> (дата звернення: 12.10. 2023)
  19. Сумцов М. Ф. Слобожане. Історико-етнографічна розвідка. Харків: Союз, 1918. 240 с. URL: <https://archive.org/details/slobozhane/page/n1/mode/2up> (дата звернення: 12.09.2023)
  20. Сумцов М.Ф. Культурні переживання. *Київська старовина*. Том XXVIII?

- 1889 р. Січень, лютий і березень. С.60 – 90, 320 – 333. *(російською)*
 URL:http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_KStar_1890/e_dzherela_KStar_1890.pdf (дата звернення: 12.09.2023)
- 21.Тиводар М. П. Традиційне скотарство українських Карпат другої половини XIX – першої половини XX ст.: Історико-етнологічне дослідження. Ужгород: Карпати, 1994. 558 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32003/1/%D0%A4%D1%83%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf> (дата звернення: 16.09.2023)
- 22.Тиводар М. Традиційне скотарство бойків Закарпаття XIX – першої половини XX ст. Українська культура: з нових досліджень. Збірник наукових статей на пошану Степана Петровича Павлюка з нагоди його 60-ліття. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. С. 420–439. URL: <https://lvet.edu.ua/images/doc/monograph/fem/1.1.pdf> (дата звернення: 12.10.2023)
- 23.Чубинский П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования. Т. 1: [Верования и суеверия. Загадки и пословицы. Колдовство] (1872). LIBNAS | LIBRARY PORTAL OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002179 (дата звернення: 11.11.2023).
- 24.Ястремська Т. Пастуший календарний цикл: назви на його позначення в гуцульських говірках. Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / відп. ред. Ярослава Закревська. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. С. 112–124. URL: <http://www.disslib.org/strukturno-semantychna-orhanizatsia-ta-heohrafichna-dyferentsiatsia-pastushoyi-leksyky.html> (дата звернення: 12.10.2023)

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ІНФОРМАНТІВ

№ за/п	П.І.	Рік народження	Місце народження	Місце проживання
1.	Артеменко Марія Василівна	1939	с. Водолага Лозівського району Харківської області	с. Водолага Лозівського району Харківської області
2.	Богуцька Ольга Гнатівна	1957	м. Богодухів Харківської області	с. Полтавське Лозівського району Харківської області
3.	Веремійчик Катерина Петрівна	1955	с. Лімна Турківського району Львівської області	с. Водолага Лозівського району Харківської області
4.	Шевченко Марія Петрівна	1953	с. Лімна Турківського району Львівської області	с. Водолага Лозівського району Харківської області
5.	Попович Олена Василівна	1976	с. Шлапань Любешівського району Волинської області	с. Чернігівське Лозівського району Харківської області
6.	Волошина Ганна Петрівна	1950	с. Лімна Турківського району Львівської області	с. Водолага Лозівського району Харківської області
7.	Кравченко Людмила Олексіївна	1948	с. Піски-Радьківські Борівського району Харківської області	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області
8.	Гапонюк Ірина Віталіївна	1974	селище Гоголеве Миргородського району Полтавської області	с. Полтавське Лозівського району Харківської області
9.	Микитіна Ірина Сергіївна	1952	с. Яковлівка Лозівського району Харківської області	с. Яковлівка Лозівського району Харківської області
10.	Шевченко Микола Васильович	1955	с. Князеве Лозівського району Харківської області	с. Яковлівка Лозівського району Харківської області
11.	Куриленко Наталія	1980	селище Борова (тоді – районний центр) Харківської області	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області
12.	Вишняк Анна Іванівна	1953	селище Борова (тоді – районний центр) Харківської області	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області

№ за/п	П.І.	Рік народження	Місце народження	Місце проживання
13.	Минка Василь Васильович	1962	с. Болехів Дрогобицького району Львівської області	с. Полтавське Лозівського району Харківської області
14.	Бреусова Валентина Іванівна	1950	с. Богуславка тоді Куп'янського, нині – Ізюмського району Харківської області	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області
15.	Степанова Олена Генадійвна	1958	м. Харків	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області
16.	Сухомлин Ганна Іванівна	1939	с. Хомене Куп'янського району Харківської області	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області
17.	Бурлуцький Іван Дмитрович	1964	с. Кислівка Куп'янського району Харківської області	с. Чернігівське Лозівського району Харківської області
18.	Корх Лідія Михайлівна	1954	с. Загризове Куп'янського району Харківської області	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області
19.	Мизіна Олена Вікторівна	1969	м. Лозова	с. Рубіжне Лозівського району Харківської області
20.	Кислий Максим Вікторович	1961	с. Рубіжне Лозівського району Харківської області	с. Рубіжне Лозівського району Харківської області
21.	Ковач Марія Сергіївна	1958	м. Миргород Полтавської області	с. Рубіжне Лозівського району Харківської області
22.	Брянцев Юрій Сергійович	1965	хутір Ряба Ольга (Курська обл.)	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області
23.	Мітільова Людмила Дмитрівна	1964	хутір Олексіївка (Чугуївський р-н)	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області
24.	Аблякімова Любов Дмитрівна	1971	хутір Олексіївка (Чугуївський р-н)	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області
25.	Доля Валентина Сергіївна	1959	хутір Ряба Ольга (Курська обл.)	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області
26.	Бочарова Галина Сергіївна	1962	хутір Ряба Ольга (Курська обл.)	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області

№ за/п	П.І.	Рік народження	Місце народження	Місце проживання
27.	Степанов Олександр Іванович	1962	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області	с. Богуславка Ізюмського району Харківської області

**ВЕРЕМЕЙЧИК К.П., ШЕВЧЕНКО М.П., ВОЛОШИНА Г.П.,
МЕШКАНЦІ СЕЛА ВОДОЛАГА**

Веремейчик Катерина Петрівна із
своєю коровою Зорькою.

(Фото з архіву респондента)

Шевченко Марія Петрівна,
Волошина Ганна Петрівна під час
проведення інтерв'ю.
(Фото зроблене нами)

ПОБУТОВІ ПРЕДМЕТИ, ЩО ВИКОНУЮТЬ МАГІЧНІ ФУНКЦІЇ

Пояс (переступ), через який проганяли корову, у перший вигін

(Фото зроблене нами у с. Полтавське)

«Дійничка», відро з прив'язаною голкою та червоною ниткою для захисту від вроків

(Фото зроблене нами у с. Водолага)

КРАВЧЕНКО ЛЮДМИЛА ОЛЕКСІЇВНА ПІД ЧАС ІНТЕРВ'Ю

(Фото зроблене нами)

ПИТАЛЬНИК

1. Прізвище ім'я, вік.
2. Регіон де народився і де проживає, якщо переїхав, то коли?
3. Де виріс?
4. Чи тримає свійську худобу зараз (кого?) чи тримали батьки (кого?)
5. Чи знають обряди пов'язані з вирощуванням тварин (свині, кози, вівці, кури, корови, гуси, качки). Наприклад випас, перший вигін, як робити, щоб повертались додому і так далі).
6. Чи відомі вам магичні обряди пов'язані з худобою (захист від відьом, вроків, що впливає на поведінку худоби, що робити коли з'явилась худоба, як саджати на яйця, зберегти молоко/яйця/м'ясо).
7. Про які обряди пов'язані з релігійними святами (Різдво, Паска, Зелені свята.. інші свята) ви знаєте? Які обряди виконуєте, а про які лише пам'ятаєте?
8. Як треба купувати корів, овець, свиней, кіз щоб вони гарно велися (обряди, традиції чи може фізичні ознаки).

Додаток Е

ПОСИЛАННЯ НА АУДІО ТА ВІДЕО МАТЕРІАЛИ

Відео інтерв'ю
Шевченко М.П.,
Веремейчик К.П.

Аудіо запис
інтерв'ю
Шевченко М.П.,
Веремейчик К.П.

Відео інтерв'ю
Кравченко Л. О.

Аудіо запис
інтерв'ю
Кравченко Л. О.

Аудіо запис
інтерв'ю
Шевченко М.П.,
Веремейчик К.П.,
Волошина Г.П.

Аудіо запис
інтерв'ю
Куриленко Н.

Аудіо запис інтерв'ю Мітільової Л.Д.

Аудіо запис
інтерв'ю
Степанової О. Г.

Аудіо запис
інтерв'ю
Брянцева Ю. С.